

РЕЦЕНЗИЯ

на труда на Албена Недкова Добрева на тема „Умението *говорене* като продуктивен компонент на комуникативната компетентност по български език като чужд за общи и академични цели (върху материал от Европейската изпитна система за езикови сертификати – ECL)“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност 2.1 Филология (български език)

от доц. д-р Красимира Алексова,
СУ „Св. Климент Охридски“

1. Актуалност на разработената в дисертационния труд тематика

Албена Добрева разработи своя труд като докторантка към Катедрата по български език на СУ „Св. Климент Охридски“, но тя се реализира професионално като старши преподавател по български език като чужд в Медицинския университет „Проф. д-р П. Стоянов“ – Варна от 2008 г. Работи активно като част от екипа, ръководен от доц. д-р Виолета Тачева, разработващ изпитните материали за оценяване на знанията и уменията по български език като чужд в рамките на Европейската изпитна система за езикови сертификати – ECL.

Дисертационният труд на Албена Добрева е от малкото, реализиращи необходимостта от разработки, които на теоретико-практическо равнище да разглеждат умения, които би трябвало да притежават изучаващите български език като чужд, за да комунизират ефективно на някое от трите равнища, описани в Общата европейска референтна рамка за езиците: А – елементарно използване на езика, В – самостоятелно използване на езика и С – компетентно използване на езика.

В работата си дисертантката повдига въпроси и предлага решения, които дават възможност да се обсъждат актуални проблеми за обучението по български език като чужд на фона на липсата на единно виждане за разпределението на граматическия материал (а и не само на него) по български език като чужд във всяко от нивата. А това несъмнено доказва приносния характер на този дисертационен труд.

2. Преглед и анализ на дисертационния труд

Дисертацията е разгърната на 218 с. и включва уводна част, четири основни глави, изводи, заключение, списък с приносите и приложения. Цитираната литература наброява 168 заглавия.

В уводната част дисертантката мотивира убедително не само интереса си към проучването на актуалните проблеми в обучението по български език като чужд, свързани с уменията *говорене*, но и стремежа си да предложи конкретни пътища за разрешаването на някои от най-належащите от тях. В уводната част се съдържат ясни формулировки на обекта и предмета на изследването, които определят изследователската рамка. Издигнатата

хипотеза мотивира включването в труда на всяка една от четирите основни глави, тъй като проверката на тази хипотеза изисква обединяване на теоретични и приложни аспекти, изложени в тези глави. Избраната основна цел на изследването („актуализиране и оптимизиране на комуникативните стратегии, техники и похвати за развиване на уменията *говорене*“ – с. 9) и изброените задачи гарантират според мен успешната проверка на основната хипотеза.

Смятам, че е методологично подходящ изборът на Албена Добрева първата глава в нейния теоретико-приложен труд да бъде посветена на анализ на теоретичния конструкт *говорене по чужд език*. В тази глава се тръгва от особеностите на говоренето като вид речева дейност – в част I.1., след това се представят някои гледни точки за комуникативната компетентност, изтъква се наличието на три степени при развиване на уменията *говорене*, приложими към обучението на чуждестранни студенти по български език. Отделна част изяснява виждането на докторантката за основните цели на говоренето в обучението по български език като чужд, което е необходимо, за да се подчертае комплексността на това умение, включващо немалко компоненти (с. 14). В тази глава се разглежда мястото на уменията *говорене* (при монологично и при диалогично изказване) сред другите умения, описани в Европейската езикова рамка.

Несъмнено важен елемент от първата глава е представянето и съпоставката на съществуващите методи на обучение по говорене. Не би могло да се изработи помагало за развитие на уменията *говорене*, ако не се познават предимствата и недостатъците на съществуващите методи. От текста на дисертацията личи добро познаване и осмисляне на съществуващи в чуждоезиковото обучение методи – те не се просто изброяват, а се представя гледната точка на авторката за техните несъвършенства. Напълно се солидаризирам с мнението на Албена Добрева, че комбинирането на методи в съвременното обучение по чужд език би довело до по-добри резултати в изпълнението на целите, които задава Общата европейска езикова рамка.

Мисля, че направеният преглед на 14 учебника по български като чужд (част I.5.) е целенасочен, защото е подчинен на постиженията и недостатъците в тях по отношение на усвояването на учението *говорене* за нива A2 и B1. Части I.6 и I.7 също са необходими елементи от дисертационния труд, защото представят базата от налични практики у нас при създаването на упражнения за развиване на уменията *говорене* на български език (I.6), както към този обзор в двете посочени подчасти се добавят и практиките в няколко чуждоезикови учебника (I.7), използвани у нас. Тези части от дисертацията са база, върху която е стъпила дисертантката, за да предложи собствено помагало за развиване и усъвършенстване на уменията *говорене* (за нива A2 и B1) в конкретната работа на преподавателите по български език като чужд в Медицинския университет – Варна. Смятам, че анализът на упражненията за развиване на уменията *говорене*, както и тяхната класификация според степента на контролираност, според тематиката или според насочеността към определени граматични единици, които са в основата на урочната статия, в която се намира съответното упражнение, според монологичния или диалогичния характер на речевата изява, според езиковото ниво са важни задачи, които са подстъп към

разработването на съвременни работещи учебни системи за обучение по български език като чужд. Не трябва да се пропуска, че упражненията, посветени на умениято *говорене*, развиват уменията за социално, ситуативно и културноспецифично адекватно диалогично взаимодействие. Уместният и целенасочен подбор на подобен вид упражнения (заедно със задачите, насочени към развиване на другите 3 умения според Общата европейска езикова рамка) гарантира ефективността на учебните системи, а и не на последно място – повишава мотивацията, която те създават у обучаваните.

Конкретната преподавателска практика на дисертантката – участието ѝ в екипа от МУ – Варна, обвързан с Европейския консорциум ECL, разработил европейска езикова система за сертифициране, обяснява необходимостта от направената в дисертацията съпоставка на основните концепции на две сертификационни системи: ALTE и ECL, както и представянето в текста на изпитни въпроси, насочени към проверка на умениято *говорене*. Щом една от целите на дисертационния труд е да бъде разработено помагало за развитие на умениято *говорене*, което да подготви обучаваните студенти за сертификационните изпити по системата ECL, то това предполага необходимостта от сравнение между няколко специализирани изпита – това е направено в части I.10 и I.11. не като механично изреждане, а с крайна цел изтъкване на предимствата на предпочетената от екипа, в който участва дисертантката, система ECL (част I.12.).

Мисля, че в дисертацията е постигнат добър баланс между представянето на видовете упражнения за развиване на умениято *говорене* в процеса на обучението и видовете изпитни задачи, проверяващи това умение.

Преди изводите, които да направени в края на Първа глава, дисертантката представя кратък преглед на изследванията, свързани с умениято *говорене* по български език като чужд, реализирани у нас и в чужбина. Тяхното познаване, а и отчитането на трудностите в обучението по говорене на студенти с различен първи език, биха могли да повишат ефективността на разработените учебни материали от дисертантката. Бих подчертала, че изводите в част 1.16 представят наблюдения, които напълно отговарят на ситуацията у нас – необходимост от нови учебни системи по български език като чужд, удовлетворяващи нуждите на обучаваните и отговарящи на изискванията на ОЕЕР.

Логичен и обоснован избор на Албена Добрева е посвещаването на Втората глава от дисертационния труд на стратегиите за развиване на умениято *говорене* по системата ECL. Акцентът е поставен върху изясняване на мястото, значимостта и начините за проверка на степента на усвояване на елемента *говорене* за езикови нива A2 и B1 според избраната изпитна система. Подробно в тази глава са изяснени елементите на устния изпит по системата ECL: разговор от 3 – 5 минути, която не се оценява, разговор по зададена ситуация като свободна диалогична размяна на идеи (в рамките на 5 – 8 мин.), самостоятелно монологично развиване на теми по зададен визуален стимул (от 5 до 8 мин).

Особен интерес за мене представлява описанието на конкретните речеви актове, на морфологичните, синтактичните, лексикалните и фонетичните изисквания за устния изпит по български език като чужд за нива A2 и B1 по системата ECL. Тези описания,

съдържащи се в части II.4., II.5, II.6, II.7 и II.8, заслужават вниманието на всички, които преподават български като чужд, защото са продукт на взети решения, до които несъмнено се стига и чрез теоретично осмисляне, и чрез изводи, родени от преподавателския опит. Това са решения на един екип, който работи успешно въпреки липсата на обща дискусия в колегиума за съдържанието на тези нива. Несъмнено рамката от елементи, отнасящи се до речевите актове, морфологичните, синтактичните и лексикалните изисквания, е обща за членовете на този консорциум (независимо от езика), но пък конкретното съдържание на тези изисквания за българския език като чужд е дело на докторантката и екипа, в който участва, с ръководител доц. В. Тачева. Тези решения са добра основа за дискусии, чиято цел е единствено усъвършенстване на обучението по български език като чужд в полза на обучаемите. Бих предложила напр. част от тази дискусия да бъде въпросът не са ли малко предвидените 3 времена – сегашно, аорист и бъдеще време, за нива А2 – В1.

Втората глава включва една част – II.11, която обширно се спира върху въпросителните изречения, отделните типове и техните особености и структура, както и друга част – II. 12, посветена на съобщителните изречения. Включването им в дисертацията се обяснява според мен от значимостта им в процеса на усвояване на уменията *говорене* за нива А2 – В1, както и от необходимостта от конкретизация на основните модели изречения в говорната продукция на чужденците при обучение по български, при съобразяване с тематичните кръгове на системата ECL. Същите основания откривам и за разглеждането на императива, ударението, артикулацията, темпото на речта и интонацията в рамките на Втора глава.

Във Втора глава дисертантката е разположила и наблюденията си върху грешките, допускани от чуждестранните студенти. Част II.18 включва анализ на грешките в изпитни ситуации, свързани с уменията *говорене*, като емпирична база за този анализ са транскрипции на записи, снабдени със социолингвистическа дескрипция на комуникативната ситуация. След всеки запис е направен анализ на грешките, което е особено важно за създаването на учебно помагало, чиято основна цел е да развие учението *говорене*. Анализите на транскрипциите на записите дават познания за трудностите и проблемите, върху които трябва да се работи. Дескрипцията на записите е разположена от с. 61 до с. 127, като моето предложение към Албена Добрева е да допълни частта, в която представя обобщенията за най-честотните грешки (II.19), с по-разгърнат коментар за зависимостта на тези грешки от различни фактори, вкл. характеристики на обучаваните.

В дисертационния труд е представена и гледната точка на обучаваните към техните езикови потребности и затруднения. Смятам, че самооценката на чуждестранните студенти за комуникативните им нужди, свързани с уменията *говорене* и *слушане*, подходящо допълва предходните части на дисертацията и дава възможност на авторката да мотивира предложенията си, свързани с развитието на уменията *говорене* в нива А2 и В1.

Фактът, че първата анкета е на английски език, се обяснява с началната степен на обучение на студентите – в началото на учебната година. Онагледяването на резултатите е много добро, а анализът е достатъчно изчерпателен, за да послужи на изследователските цели на дисертантката. Втората анкета (на български с превод на английски) е проведена в

края на учебната година и тя затваря едногодишния период на обучението, изследвайки мнението на обучаваните за т.нар. от авторката комуникативна среда за изучаване на български език като чужд. Сред изводите, които Албена Добрева извлича след съпоставка на данните от двете анкети, бих подчертала няколко: първо, първите впечатления от българския език се придобиват най-вече в обществения транспорт, а това означава, че първият досег е преди всичко с устната форма на езика ни, допълнена от официални надписи и рекламни материали, което несъмнено говори за необходимостта от акцент при обучението върху уменията говорене, вкл. и акцент върху речевия етикет и ситуационната уместност на изказването; второ, вербално неосъществена комуникация се явява както в ежедневно-битовата среда, така и във важния за студентите чужденци отдел „Миграция“, което подсказва, че нито неформалното, нито формалното устно общуване може да бъде пренебрегвано при обучението по *говорене*; трето, студентите смятат, че затрудненията им са свързани с липсата на подходящи упражнения в началните уроци и с недостатъчността на езиковата практика – първото е изцяло преодолимо чрез усилията на преподавателите, докато второто е по-малко зависимо от тях. Откроих тези изводи, без да омаловажавам другите, сред които са също важните самонаблюдения на чуждестранните студенти за проблеми на ниво артикулация и ударение, както и предложенията на обучаваните за формиране на по-малки учебни групи, повече визуални материали, упражнения за говорене, вкл. и интернет базирани задания.

Като една от приносните части в тази дисертация бих посочила Четвърта част – „Актуална концепция за съставяне на помагало по български език като чужд в частта „говорене“. Не познавам подобно учебно пособие у нас, а необходимостта от него е неоспорима. Предлаганата концепция е обвързана с изпитната система ECL, но може без проблеми да се използва и извън нея. Тематичните кръгове в помагалото покриват според авторката нива А2 и В1, като въпросът ми е защо ниво А2 се определя като начинаещи, а В1 като слабо напреднали и не се ли получава известно разминаване с дефинирането на нивата според Европейската езикова рамка.

Предвидените теми в помагалото – поотделно за двете нива (15 за А2 и 17 за В1), покриват широк кръг ситуации, макрирани както като формални, така и като неформални. Подходящо решение е всяка тема да бъде представена като комплекс от диалози, лексикално-граматични упражнения, визуални стимули, упражнения за монологично и диалогично изказване. Авторката е представила етапите по усъвършенстване на работата с диалога, с граматичния материал и с някои допълнителни учебни материали. Важна основа за изработването на помагалото са частите, в които се дефинират целите на уроците за развиване на монологичната и диалогичната реч и затрудненията, които докторантката открива. Предвижданите упражнения, свързани със звуковия състав на българския език, с отношението звук – буква, с интонацията, са подходящи, като в конкретната реализация на помагалото могат да бъдат допълвани. Ще добавя, че предлаганите тренировъчни упражнения за развиване на уменията *говорене* ще послужат не само на дисертантката, но и на всеки, който преподава български като чужд. В тази част от дисертацията Албена Добрева представя и структурата на урочна единица за ниво А2, подчертавайки мястото на

елементите от урока, които са свързани с умението *говорене*. Предлаганите дейности и упражнения са разнообразни и с различна степен на контролираност. Тези мои наблюдения важат и за урочната единица от ниво В1. Ще посоча още, че за първи път в дисертационен тип изследване се доказва важността на визуалните стимули за развитието на учението *говорене*, макар че не липсват някои изследвания (напр. на Емилия Гърнева).

Отделни подчасти в IV част са посветени на критериите за оценяване на говоренето при монологично и при диалогично изказване – а това е важно, тъй като самата тема на дисертацията отвежда към системата за сертифицирано оценяване ECL.

3. Основни приноси

Заклучението на дисертационния труд обобщава адекватно анализите и изводите в рамките на целия текст. Приносите отговарят на реално постигнатото в него.

Като обобщение бих посочила, че обсъжданият труд на Албена Добрева има безспорни постижения и достойнства: за първи път умението *говорене* в обучението по български език като чужд е обект на самостоятелно изследване; за първи път в дисертационен труд това умение, предвидено в Европейската езикова рамка, се обвързва с определена изпитна система – ECL; за първи път се представя за обсъждане проект за учебни материали под формата на помагало, което да служи за развитие на умението *говорене* в две нива А2 и В1; прави се анализ на грешки, допускани от чуждестранните студенти на изпит за сертификат; представят се резултатите от анкета, която се стреми да проучи самооценката на чуждестранните студенти за комуникативните им нужди и др.; за първи път се разработва концепция за помагало за развиване на умението *говорене* за нива А2 и В1.

4. Оценка на представените материали

По темата на дисертационния труд дисертантката е публикувала 6 работи, една от които е под печат. Съавтор е на един учебник по български език като чужд за медицински специалности – *Увод в медицинската терминология*, а общият брой на публикациите ѝ е 20, което говори за активна научна дейност, пряко обвързана с професионалната ѝ реализация като преподавател по български език на чужденци. Дванадесет от публикациите в общия списък са в съавторство, което отразява и екипният принцип на работа, ползотворно прилаган в изследователската и преподавателската дейност на българистите в Медицинския университет във Варна.

Авторефератът вярно, изчерпателно и коректно представя цялостния текст на дисертационния труд. Изброените приноси отговарят на постиженията на дисертационния труд и го представят адекватно.

5. Заключение

В резултат на внимателното запознаване с текста на Албена Добрева, с публикациите и автореферата, предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Албена Добрева

за труда и „Умението *говорене* като продуктивен компонент на комуникативната компетентност по български език като чужд за общи и академични цели (върху материал от Европейската изпитна система за езикови сертификати – ECL)“.

10.11.2014 г.

София

Подпис:

Красимира Алексова